

Діамантовий перстень (скорочений переказ по главам)

Людмила Старицька-Черняхівська

*Людмила Старицька-Черняхівська
Повість "Діамантовий перстень"*

*Стислий скорочений переказ по главам, автор переказу: Світлана
Перець.*

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Дід кутив люльку. На столі перед дідом лежав старовинний перстень з чудовим блакитним діамантом. У кімнаті сиділа і бабуня, яка дрімала. Дід запитав мене, чи хочу знати історію цього персня. І почав оповідати.

I

У 1831 році була польсько-російська війна. Револуція спалахнула в Варшаві 29 листопада 1830 року, бо конституційна Польща й монархічна Росія з'єднані під однією короною, не могли порозумітися. Олександр, цар Росії, обіцяв об'єднати Польщу в історичних межах 1772 року, але обіцянки не виконав. Росія утискала й приборкувала конституцію Польщі. Поляки почали створювати таємні організації. Коли на російському престолі осів Микола Перший, відносини погіршали ще більше. Після повстання декабристів у Росії, коли вона виявила зв'язок польських таємних товариств з Південним Товариством, почалися репресії поляків.

У Європі теж повставали народи. Спалахнула революція у Франції. Микола Перший вирішив оголосити війну Франції і воювати силами Польщі, яка відмовилась виступати проти Франції. Так спалахнуло повстання у Варшаві. Костянтина (брата Петра I, який керував Польщею) мали вбити, та замах не вдався. Росія оголосила війну. Костянтин втік з Варшави.

Російське військо було знеможене після війни з Туреччиною. Польща мала на той час перевагу: тридцять п'ять тисяч польського війська. Але не знайшлося проводиря. У російському війську ліберальна частина офіцерства навіть підтримували поляків. Дід у той час був двадцятисемирічним ротмістром у російській армії. Йому теж подобалося вільнодумство поляків.

6 лютого 1831 року російський фельдмаршал Дибич перейшов польський кордон і на Гроховому полі відбулась битва. Зустрілись армія народу, що вийшов на смертельний бій за свою волю, і слуги царські, що вийшли з наказу царського віддати своє життя за право самовладця душити волю. Дід, а тоді ротмістр Лисенко, сказав, що полягло у тім бою чотирнадцять тисяч поляків. І з російського боку не менше.

Дибич похвалявся задушити Польщу за два тижні. Але він загубив всю справу. Не

здобув перемоги під Гроховим. Девізом російської армії стали "обережність і заподливість". Обережний Дибич цілі дні сидів зі своїм штабом над мапами, оглядав, перевіряв свої небезпечні пункти, оборонні позиції. Полякам теж не повезло: їм бракувало талановитого, завзятого командира. На щастя поляків і на Литві, і на Україні закипіло повстання. Вся європейська преса підтримувала поляків, вихваляла їхній героїзм, патріотизм.

У Лисенковому полку визначалися двоє чоловіків, що бурно підтримували плани Росії: ротмістр Жолтков і поручик Шлітер. Жолтков ненавидів "лібералістів". Шлітер належав до зрусифікованих німців. Був надзвичайно акуратний, пунктуальний, з вилизаним рудуватим волоссям і вусами і холодними сіро-зеленими очима. В душі він був страхополохом. До солдат він був надзвичайно жорстокий, і вони ненавиділи його. Найбільше ненавидів ротмістра Лисенка.

Одного разу молодий офіцер, жвавий, веселий, рум'яний, завжди закоханий підпоручик Турута повідомив усіх солдатів, що прибув Денис Давидов – одчайдушний партизан. Давидов прийняв команду над Лисенковою частиною.

Польський генерал Дверницький мав завдання з'єднати всіх волинських повстанців, перейти на Поділля, тоді всіма об'єднаними силами вдарити на росіян. Становище росіян було скрутне: у місті Володимирі-Волинському було багато повстанців. Давидов кинувся на Володимир. Там опинився і Лисенко.

У Володимирі на чолі повстанських частин стояв молодий багатий граф Людвіг Стецький разом зі своєю молодою красунею графинею, вона брала участь у всіх військових подіях. Російське військо знищило повстанців. Місто запалало. Ротмістр Лисенко в'їхав у місто, коли справу було вже закінчено. За Лисенком їхав Турута.

На одній вулиці палав будинок. У ньому Лисенко побачив жінку. Це була дружина графа Стецького. Солдати чекали, щоб вона згоріла. Лисенко врятував її. Там був і Шлітер. Він сказав, що жінка належить йому. Лисенко наказав поручику Туруті відвезти жінку у штаб. Ротмістр придбав смертельного ворога Шлітера.

II

На Правобережній Україні виступали повстання. Туди спішив Дверницький. Він мав уже ввійти до Кременця, та, незважаючи на все його завзяття, російський генерал Ридігер заступив йому шлях. Зчинився останній бій під Баремелем, і Дверницький, щоб врятувати своє військо, мусив перейти австрійський кордон.

Тим часом відбувся Остроленський бій з повною перемогою Росії. Почали готуватись до наступу, до штурму Варшави. Частини, у яких був Лисенко, залишались на Поділлі і Волині, щоб вгамовувати повстанців, які переховувалися по лісах.

Штаб Лисенкового полку став у одному містечку. Лисенко опинився в одному селі, що належало великому магнатові графові Ружмайлу. Ротмістр мав добре пильнувати і знайти князя Порецького – голову повстанців, що переховувався в цих лісах. Лисенко був радий пожити більш-менш спокійним життям, відійти від полку, від суперечок з Шлітером, з Жолтковим. У нього був свій денщик Гончаренко і собака Трезор.

Палац графа Ружмайла був великим і гарним. У ньому Лисенко знайомиться зі

старою графинею і її онукою Броніславою, яка була дуже красивою. Вона мала дві довгі хвилясті коси нижче пояса, обличчя було біле і ніжне, на щоках пробивався легкий рум'янець, чоло було біле, очі сірі, мала дев'ятнадцять-двадцять років. Одягнена була у чорну сукню жалоби, на довгому срібному ланцюжкові висів срібний медальйон, а на лівій руці блищав чудовий діамантовий перстень. Стара графиня сказала, що поховала сина і внука, вона в жалобі.

Лисенка поселили у гарній кімнаті у флігелі. До нього прийшов Гончаренко і повідомив, що на території палацу зовсім нікого немає, крім чотирьох старих чоловіків і двох баб – слуг. Ротмістр зрозумів, що всі пішли з палацу у повстанці.

III

Зранку до Лисенка прийшов старий слуга Франц зі сніданком. Запитав чи не буде яких наказів. Лисенкові палац і слуги нагадували казку з тисячі й однієї ночі. Ротмістр пішов у парк, а потім планував відвідати поручика Туруту. Біля палацу був розкішний сад, безліч троянд, парк, павільйон.

Згодом Лисенко пішов у село. У місцевого отця жив Турута. Отець запросив Лисенка у хату. Ротмістр розпитував про повстанців. Отець ухилявся відповідати, але сказав, що за підтримку повстання пани пообіцяли селянам зменшити панщину. У отця була дочка – Тася, дуже красива дівчина, яка подобалася Туруті.

Лисенко попрощався і пішов лісовою стежкою, якою до палацу було ближче. У лісі він почув українську пісню:

Ой, дівчина по гриби ходила,
В зеленому гаї заблудила!

Лисенко був родом з Полтавщини, в думках перебирав усі пісні, але не міг такої пригадати.

IV

У палаці ротмістр запитав Франца, чи є у їхньому лісі дичина, адже бачив у лісі зайця і хотів піти з собакою на полювання. Запитання якось схвилювало старого слугу, який сказав, що в лісі дичини немає.

З голови Лисенка не йшла дівоча пісня, яку почув сьогодні в лісі. Вирішив запитати Тасю про цю пісню.

Наступного дня ротмістр пішов на полювання, яке виявилось щасливим, бо вполював три куріпки. Лисенко вирішив піти до Тасі, щоб розпитати про пісню. Пішов лісом, з ним був собака Трезор. У лісі знову почулася знайома пісня. Була третя година, так само, як і вчора. У Лисенка одпала охота іти на село. Він пішов додому. Франц передав пропозицію молодій панні Броніслави відвідати бібліотеку ружмайловського палацу.

Ввечері слуга провів Лисенка до величезної кімнати – бібліотеки графства Ружмайлів. Там ротмістр побачив заборонені вірші Раєвського, Рилєєва, Пушкіна. Зачитавшись, Лисенко згадав бої з повстанцями, яких йому стало жаль.

Зранку, щоб чув Франц, Лисенко сказав, що знову йде на полювання. У лісі близько третьої години знову почув ту саму пісню: "Ой, дівчина по гриби ходила!". Лисенко

загадав Трезорові залякнути і поліз на дерево. Звідти побачив високу постать, загорнену в чорний плащ. Вона пішла у яр. Згодом почулись три удари. Через годину постать вийшла з яру і зникла.

Лисенко зійшов у яр ледь помітною стежкою. На шляху була здоровезна липа, яка всихала. Під кущами Лисенко побачив порожню пляшку з французького вина. Також Лисенко знайшов звичайний зелений пояс.

Коли вдома Франц приніс обід, Лисенко помітив, що вино було у такій же бутілці, як у лісі.

Ввечері ротмістр знову пішов у бібліотеку. Там побачив "Історію русів" Кониського і сів читати. Раптом невеличкі замасковані двері розчинилися, і до хати увійшла Броніслава. Вона лише сказала, щоб ротмістр почувався як вдома. Потім поставила одну книжку, взяла іншу і вийшла.

Лисенко підозрював, що вона зайшла, щоб побачити його. Ротмістр подивився, яку книгу вона поставила. Це була "Орлеанська дівка" Шіллера.

V

Наступного дня Лисенко сказав Францові, що йде у село, а сам подався у ліс. Трезора не брав. У лісі близько третьої години Лисенко заспівав дзвінко і голосно: "Ой, дівчина по гриби ходила", дійшов до дуба з заламленою гіллякою, залишив пояс на тому самому місці, спустився у яр і продовжував співати. Раптом почув три глухих удари, наче деревом об дерево. Ось і липа, Лисенко і собі ударив тричі. Потім сховався за сусіднього дуба. І тут з дупла липи виліз молодий шляхтич, справжній красень: високий, стрункий, біле обличчя, високе чоло, хвилясте руське волосся, темно-сині очі. Він здивовано озирнувся навколо. Почали долимати слова пісні, наближалась дівчина. Лисенко вийшов з-за дерева. Незнайомий почав битись з Лисенком шаблями. Тут надбігла дівчина. Це була Броніслава. Виявилось, що шляхтич – князь Порецький, якого всі шукають. У Порецького була поранена права рука. Коли Порецький назвав Лисенка москалем, ротмістр сказав, що він козак. Лисенко відмовився битися далі і дав слово козака, що нікому їхньої таємниці не розкаже.

Лисенко пішов у палац. Йому принесли листа з дому. А ввечері Франц подав лист від Броніслави. Вона просила прийти у бібліотеку.

Там вона призналася, що Стефан Порецький її наречений. Дівчина не хотіла гинути в московській неволі, в кайданах, в каторзі, в Сибіру. Готова була загинути з нареченим. Розповіла, що Стефан чекав на Дверницького. Коли нічого не вийшло, вирішили перебиратися через австрійський кордон. Стефан керував всім, він мусив переїхати останнім і не встиг. Дівчина попросила допомогти перейти їй і Стефанові австрійський кордон. Коли Броніслава заговорила про козаків, кров Лисенка-Вовгури зашуміла в голові ротмістра. Дівчина прохала допомогти перейти кордон і дати їм вмерти там, де вмирають за отчизну поляки. Лисенко сказав, що подумає.

Ротмістр захопився героїзмом і патріотизмом дівчини. Вона така хороша, молода, багата, щаслива своїм коханням, віддає все, кидається в життя, повне небезпеки й страшних пригод.

Згадав про листа з дому. Це був лист від матері. Вона розповідала про господарські справи. А в кінці листа говорила, що Варенька Сотниченко передає йому привіт. Перед Лисенком постав образ Вареньки і Броніслави.

VI

На третій день Лисенка запросили на вечерю. На неї прийшла стара графиня, Броніслава і Стефан. Стефан подав ротмістру ліву руку, бо права була перев'язана. Почалась загальна розмова. Стефан добре знав історію України. Броніслава і графиня приймали жваву участь в розмові. Шляхтич сказав, що він – ворог деспота Миколая, але друг українського й російського народу. Він визнавав, що Польща зробила багато зла селянству, але молоді поляки за відміну кріпацтва. Після вечері усі розсталися друзями. Коли ротмістр ліг спати, думки окрилили його, була й холодна думка: розстріл... Він, офіцер російської армії, під час війни переховує інсургентів, обіцяє їм допомогу?! Та серце не слухало розсуду.

*Стислий скорочений переказ по главам, автор переказу: Світлана
Перець.*

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

VII

Наступного вечора знову відбулась вечеря і розмова. Лисенко, Броніслава і Стефан говорили про європейську політику. І Стефан, і Броніслава були добре знайомі з ситуацією європейських держав. Стефан вважав, що Польщі треба було оголосити Росії війну, коли та воювала з Туреччиною. Бракувало полякам і добрих керівників. Броніслава винила Хлопицького, який не робив рішучих дій. Стефан надіявся на допомогу європейських країн.

Лисенко намагався переконати закоханих не лити зараз задарма свою кров за вітчизну, коли повстання розбите. Але їх не можна було переконати. Лисенко запропонував сховатися у його маєтку на Полтавщині. Стефан не хотів. Тоді Лисенко пояснив, що Варшаву вже взято, армія капітулювала. Стефан був несхитний. Тоді ротмістр сказав, що "купить" їх, як "кріпаків" у старої графині, а Гончаренко перевезе їх через кордон. Купчу кріпость треба було виправити в сусідньому місті, де стояв і штаб Лисенкового полку. У тому містечкові жила колишня мамка Броніславина. Вирішили, що Лисенко завезе їх туди, поки складатиме купчу. Франц матиме доручення від графині, з Лисенком виправлять всі папери і надвечір, коли зсутеніє, вони виїдуть з Гончаренком з міста.

Другого дня вранці Лисенко пішов на село, щоб побалакати з Турутою і на час від'їзду передати йому повновладу. Ротмістр сказав, що купив собі у графині двох кріпаків, яких одішле матері. Турута прийняв це як річ звичайнісіньку. У палаці Лисенко звернувся за допомогою до Гончаренка. Гончаренко був вірним товаришем, пообіцяв допомогти.

О восьмій Лисенко знову пішов на вечерю. Сьогодні була графиня, Броніслава, Стефан і графиня Стецька, котру врятував Лисенко з пожежі. Вона вже мала бути в

Сибіру, але якось опинилися в палаці. Жінка сказала, що Лисенко – шляхетна душа. Саме пані Стецька сказала Броніславі довіритись ротмістру. За вечерею пані Стецька розповіла, як вона втекла од конвою. Жінка планувала вступити до кляштору (католицького монастиря). Стецька натхненно говорила, що Росія може завоювати будівлі, костьоли, городи, але серця польського не завоює ніхто.

Зранку Лисенко, Гончаренко, Франц в одязі "пана економа", Броніслава і Стефан в одязі простих хлопця і дівчини вирушили у місто. По півдні приїхали. Кілька москалів Лисенкового полку зустрілись втікачам. Майже добралися до місця призначення, як за спиною Лисенка з'явилися Жолтков, Шлітер і ще двоє солдатів. Видно було, що вони добре випили. Гіршої зустрічі не могло й трапитись. Шлітер почав приставати до Броніслави, яка вдавала дівчину. Офіцери реготали. Лисенко майже вмовив їх піти випити, як роздався крик жінки в шляхтянській одежі (це була мамка Броніслави, вона впізнала графиню). Шлітер аж підскочив на місці. Жолтков вирячив на Лисенка очі: "Так ось яких кріпаків купив ти? Здорово! Чи не той саме це князь Порецький, що ми розшукуємо його?". Солдати раділи, що Лисенко живцем піймав і привіз прямо до штабу самого Порецького. Франца скинули з воза, він плакав, а Жолтков одштовхнув його ногою.

Лисенко взяв себе в руки і сказав, що не кожен зможе так одурити, як він одурив графиню і князя. Стефан почув це і сказав: "Так таке-то ваше козацьке слово!". Москалі оточили полонених і повезли.

Лисенка підхопили під руки і потягли пити та грати в карти. Лисенкові везло, він виграв п'ять тисяч золотом. Згодом прийшов Шлітер, розповів, що впійманих посадили у глибокий підземний льох під палацом, де був штаб війська у місті.

IX

Лисенко попросив зустрітись з арештованими. У підземеллі Броніслава і Стефан сиділи на купі соломи. Князь глянув на Лисенка з невимовним презирством і ненавистю. Лисенко мусив говорити при черговому. Стефан це бачив і сказав лише, щоб Лисенко пішов до пріора і попрохав його відправити меса по їхніх душах. Стефан казав, що немає чим заплатити, і дав свого персня. Сказав передати пріорові, що вони помруть як християни: скажуть "Еммануель" і з цим словом підуть на Голгофу.

Ротмістр побіг до пріора, який міг допомогти. Дав пріорові перстень і сказав пароль "Еммануель". Пріор дістав план підземного ходу і розповів, що там, де грубок для пляшок нема, є потаємний вихід, який веде до річки. Пріор говорив, що коли поталанить вивести їх з льоху, можна переправити через кордон, але потрібні гроші. Лисенко віддав виграні напередодні гроші.

X

Лисенко про все розповів Гончаренкові. А сам узяв Трезора і пішов до річки на розшуки печери і виходу з хідника. Лисенко шукав довго. Собака допоміг знайти люфту з підземелля. Для втечі треба було терпуги (у в'язнів були кайдани), свічки, кремінь, кресало, пляшка вина (щоб додати в'язням сили), ще вірьовки й заступи. Гончаренко дістав усе це.

У місті Лисенко зустрів Шлітера. Але ротмістр не дав німцеві побачити на своєму обличчі і тіні сполохання.

Гончаренко і Лисенко почали виконувати свій план. Спочатку попросилися з усіма солдатами і виїхали до Ружмайлова. Але по дорозі звернули в ліс, втрапили на стежку і швидко з'їхали в глибочезний яр. Все було так, як казав пріор. У лісі зустрів Лисенка і Гончаренка воротар кляштору. Пішли за воротарем, який сказав їти до річечки і перейти її. Ротмістр і денщик уже почали спускатися у таємний хід. Тут згадали про Трезора, який був з ними. Собаці наказали сидіти тихо біля люфту в підземелля. Лисенко спустився, Гончаренко передав йому усі речі. Їти було страшно, але до ув'язнених добралися. Кинулися тікати. Але не вилазили через люфту, а пішли далше, щоб вийти аж по той бік річки.

Втікачі вилізли і стояли на дні глибочезного провалля. До них прибіг собака, який не залишився біля люфти. Якби він був там, їх би вже ловили. Адже коли тікали, у підземеллі уже чулася погоня.

У лісі втікачів зустрів старий воротар, який виявився знайомим Броніслави і Стефана. Це був пан Сошальський.

Треба було прощатися. Стефан обняв Лисенка. Ротмістр попросив двічі стрільнути, коли переїдуть кордон. Броніслава просила врятувати її бабусю, яка вирішила вмерти голодною смертю у потаємному залізному покою в каплиці. Щоб туди забратися, потрібно було натиснути ліву сандалію ноги святого Вінцентія. Броніслава зняла з свого пальця персня і наділа на Лисенків. Лисенко був безнадійно закоханий у Броніславу.

Коли минуло трохи часу, почувлись два вистріли.

Лисенко і Гончаренко скочили на коней і поїхали до Ружмайлового.

XI

Зранку доїхали до ружмайловського палацу. Там не було нікого, крім одної баби. Гончаренка хвилювало те, що Лисенко загубив десь одного острога з чобота.

Лисенко знайшов у капличці стару графиню і пані Стецьку. Умовив їх тікати, бо будуть обшуки палацу після втечі Броніслави і Стефана.

Доказів Лисенкової участі у втечі Стефана і Броніслави не було жодних. Але згадалися Шлітерові очі. Зранку приїхали Турута і Жолтков. Жолтков розповів, що ув'язнені втекли. Лисенко удавав здивування. Жолтков говорив, що саме Шлітер догадався ввечері перевірити ув'язнених. А їх уже не було. Шлітера вбив його денщик і втік. А в кишені мертвого знайшли офіцерську острогу. Лисенко оглянувся на свої чоботи. Остроги були на обох. Гончаренко встиг подбати про це.

Палац обшукали, але нічого не знайшли. Перед тим старенький ксьондз і молода монашка втекли з палацу (стара графиня і Стецька).

Лисенко подав в одставку і повернувся до себе на Полтавщину. Оселився в своєму селі. Мати вмерла, він взявся до господарства. Часто згадував Броніславу. Через десять років одружився, мав два сини і дочку. Гончаренко закінчив свою службу і вернувся Лисенка. Трезор був уже старий, сліпий, пішов десь і не вернувся. Одного разу Лисенко

був у Києві. Там зустрів Тасю. В неї був чоловік-священник і син.

Одного разу до Лисенка прибув пан Вишинський і передав два листи: від Стефана і Броніслави, і п'ять стофунтових купюр. Стефан писав коротко: висилає ті гроші, що були витрачені на втечу. Лист Броніслави був довгий. Вона писала, що бабуса давно вже вмерла, упокоївся і Сошальський, пані Стецька в Римі. Броніславині два сини полягли за отчизну. Броніслава і Стефан їдуть до Америки.

Більше Лисенко не мав звісток про них.

Дід змовкнув, сива голова схилилася на груди. В хаті стояла тиша. Діамантовий перстень блищав вічною красою в сумній півтьмі. "Гончаренко, набий люльку!" – гукнув дід.

Стислий скорочений переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.